

Софија П. Тодоров¹

Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет,
докторанд

ЛИК МИЛОША ОБРЕНОВИЋА НАКОН СЛОМА ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА У ДЕЛУ СМРТ КАРАЂОРЂА ПЕРЕ ТОДОРОВИЋА

У овом раду анализираћемо лик Милоша Обреновића, који је сагледан из перспективе народа, како српског, тако и турског. Други српски устанак представља прекретницу у историји српске државности. Слом Другог српског устанка доноси промене у владајућој структури и политици. Посматраћемо на који начин су се промене, тј. преломне тачке одразиле на историјске прилике српског народа. Један од предмета анализе представљаће психолошки аспект личности Милоша Обреновића у светлу преломног момента. Имаћемо увид како су под утицајем и притисцима великих сила српски прваци доносили одлуке које су се рефлектовале на даљу судбину народа. Са једне стране, Карађорђе је био под утицајем Русије, док је са друге стране Милош био под притиском турске окупације. Циљ овог истраживања биће да прикаже како се преломни тренутак одражава на све аспекте живота. Видећемо да је управо завршетак Другог српског устанка прекретница у свим животним аспектима, како народа, тако и његових вођа. Са тим долази до смене на власти која је имала кључну улогу у одређењу даљег тока историје. Сагледаћемо српски народ, који је и у једном и у другом владару видео издајнике, не схватајући кризни моменат и терет који вође морају да поднесу доношењем одлука у тешким тренуцима и ризике које морају да прихвате.

Кључне речи: Милош Обреновић, Карађорђе, Смрт Карађорђа, Пера Тодоровић, владар.

---

¹ Контакт подаци: savicsofijaaa94@gmail.com

Пера Тодоровић у роману „Смрт Карађорђева“ вешто портретише две фигуре веома значајне у српској историји, Милоша Обреновића и Ђорђа Петровића, познатијег у историји као Карађорђе. Њихов конфликт открива две опречне личности у сваком погледу. Весна Матовић нарочито истиче различите политичке концепције:

„Једна, Карађорђева, херојска, спремна на саможртвовање, бескомпромисна и друга, Милошева, прагматична, сва од компромиса, довијања, преговарања и уступака. Прва је пробудила и вратила самосвест српском народу, али је доживела слом; друга је, управо у пракси, показивала своје домете и ограничења“ (Матовић 1992: 227).

Управо ће то одредити приклањање једној или другој личности након слома Другог српског устанка, што ће бити од великог утицаја на судбину српског народа, као и на наративни ток романа. Светлана Велмар-Јанковић слично описује на који начин представљају дуалне принципе ови јунаци и у чему је трагичност обојице:

„Сукобљени у роману ‘Смрт Карађорђева’ Милош и Карађорђе означавају не само два супротна животна става него и два различита политичка концепта. Милош је вођ у успону са јаким осећањем за захтев политичког тренутка; њему је прагма важнија од идеје, а жеља за моћи битнија од сваке етичности. Карађорђе је некадашњи вожд који, одвојен од своје земље, престаје да осећа њену стварност, а почиње да живи за идеју“ (Велмар-Јанковић 1983: 11).

Оно што можемо да приметимо у поступцима и владању лика Милоша Обреновића јесте да његова реч има тежину и да не дозвољава да се било ко меша у његове послове. Са окупаторима покушава да успостави однос у којем постоји поштовање и уважавање. Његова политика је преговарачка и компромисна. Не дозвољава да се прелазе успостављене границе. Доследност је оно на чему инсистира. У тренутку када Турци почињу да се мешају у српске послове, даје своју реч и пристаје на одговорност за поступке бунтовних. Не дозвољава да се нарушава каквотакво благостање, као што не допушта Турцима да решавају њихове послове и да се уплићу у њихову политику:

Али кнез Милош није дао Турцима да се мешају у унутрашње вилајетске послове [...] Он, кнез Милош, одговара за мир и ред, и он ће сам похватати бунтовне вође, и опремити их честитом везиру, само нека везир не пушта Турке у народ.

(Тодоровић 1984: 18)

Ускоро потом, Милош је урадио онако како је и обећао „и кнез је своје обећање одржао. Један од бунтовних кнезова већ је био на путу за Београд“ (Тодоровић 1984: 18). Међутим, поставља се питање шта је жртва Милошове

испоштоване речи, величине и поноса у очима Турака? Последице су издајство српског рода и убиство најближих и најпоузданијих. Под велом добре намере и милостивости, Милош Обреновић се супротставља свим моралним и етичким начелима. На тај начин и испољавање своје надмоћи приписује и оправдава мировном политиком коју води. Управо због тога, један од њих који страда је Цукић, који важи за великог јунака, познатог по својој неустрашивости и борбености:

чувен човек, славни муж, зна за њега цела земља, а ето нестане га, па не само да људи неће знати шта би с њим, но ће се чак чудити и сама и гора и трава шта би од његове бујне главе, коју су поштедиле толике сабље непријатељске, да је најпосле у таму и незнању одруби братска секира.

(Тодоровић 1984: 19)

То је „грешна ноћ“, јер Цукићево страдање симболички представља библијски братоубилачки грех, који за собом носи пошаст и још много проливане крви. Његово страдање за собом повлачи даљу деструкцију и располућеност унутар српског народа.

Иако наслов романа упућује на то да је главна тематика дела Карађорђева смрт, ипак мотив смрти уопште заузима већински простор дела: „смрт није само, као реч, у наслову романа, она је као догађај, и на његовом почетку и на његовом крају, и то је смрт коју призива злочин“ (Велмар-Јанковић 1983: 9). То је размишљање поводом смрти и о смрти. Тодоровић нас уводи у средиште збивања и приказује „наличје друштвено примитивне Србије, у само поприште злих снага и опаких страсти“ (Велмар-Јанковић 1983:9). У таквом једном историјском моменту, постајемо сведоци превирања, крвавих сукоба и разних сплетки. Преплићу се судбине чувених јунака у биткама против Турака, Карађорђа и Милоша Обреновића. Приметна је разлика у њиховом карактеру, као и у интересима за које се залажу, које ће даље имати утицај на однос других према њима:

„Под видом борбе за интересе малог народа на чијем је челу, кнез се бори искључиво за сопствене интересе и нема инструмената зла који он неће искористити. У сукобу са Карађорђем, Милош Обреновић је оличење оне мрачне силе у историји која је, по Тодоровићу, увек надмоћнија. Милош је првенствено окренут својим, а Карађорђе првенствено интересима народа; Милош хоће да узме све што жели, а Карађорђе хоће да да све што има“ (Тодоровић 1984: 9).

Компаративном анализом ликова долазимо до суштинске разлике између двојице јунака. Разлика је у томе што је Милош егоцентричан, окренут је само ка себи и сопственим потребама, док је Карађорђе окренут ка народу и жртвује себе у замену за испуњавање интереса народа.

Милош Обреновић спроводи тиранију над својим народом, понашајући се на исти начин како се Турци понашају према Србима. Кажњавањем једног преступника, жели да покаже осталима да уступака код њега нема и да његова моћ и ауторитет не сме да се нарушава ни на који начин. Апсурдност лежи у чињеници да су српски моћници успевали да се одупру свим моћним окупаторима и целатима. Бранили су своју част, поштење, ратовали у српско име, да би сада страдали од руке српског владара. Кроз тужење незнаног певача у ком је сажета судбина како његова, тако и српских нејачи, Тодоровић жели да истакне парадоксалност Милошеве политике, који диже руке на оне који су ратовали и давали животе за српски народ од чије руке сада гину:

...опевао је мушко зрело доба, када је, у данима славе и величине српске, као соко прелетао с бојишта на бојиште, с голим ножем улетао у гомиле непријатељске и разгонио их као кобац нејаке тиће, све у славу имена српског.

(Тодоровић 1984: 18)

Милош својим поступцима успева да уплаши Србе и да их спречи у даљем дизању буна: „свет је, истина, преплашен и нико не сме јавно да се заузима за окривљене кнезове“ (Тодоровић 1984: 19). То је његов начин да обузда Србе и њихову жељу за ослобођењем. Жели да их спута и убије им и најмању помисао на слободу. Међутим, Срби су двоструко поробљени, како од Турака, тако и од Срба. Ту лежи њихова трагичност. Уколико се успротиве Турцима, локални властодршци, на челу са кнезом Милошем су ту да им убију сваки полет за ослобођењем.

У 19. веку постојали су разни начини кажњавања и справа за мучење: „казнене системе већине европских држава с почетка 19. века одликовала је прекомерна суровост, уз јасно изражене елементе тортуре“ (Столић, Макуљевић 2006: 66). Казне су најчешће биле извршаване јавно, како би народ имао увид у кажњавање, с циљем спречавања недоличног понашања. Однос према Цукићу надилази многе казне тог времена. Начин на који је окован Цукић раван је нечовештву. Букагије могу да симболишу велико понижење, а свакако представљају страшно мучење и страдање онога ко их носи:

[Н]а ногама је имао тешке букагије, ударене пошто је узјахао на коња [...] Кад га скинуше с коња, Цукић није могао стати на ноге. Биле су му утрнуле и одумрле од стеге у оковима.

(Тодоровић 1984: 19)

С обзиром на то да је то Милошева наредба, можемо да приметимо да је он и кроз тај непосредан начин хтео да понизи Цукића, узвиси себе и

своју безграничну моћ. Осим тога, од Милоша Обреновића стиже двострука наредба о Цукићевом погубљењу, само у временским размацима. Можемо да приметимо амбивалентност која се јавља код Милоша. Сазнајемо да буљубашино извршење не сме да чека и да је хитрост његовог спровођења од великог значаја: „добрио си заповест од господара! А кога ја служим и по чијој заповести ја радим! Јамачно по својој глави, или ме амо послао мој деда из гроба, да се у глухо доба ноћи пребијам по овим гудурама и планинама“ (Тодоровић 1984: 20). Брзина којом буљубаша Марко извештава буљубашу Петра о промени наређења индиректно може да указује на психолошка превирања која су опседала Милоша. Можемо да уочимо да је релевантно од чије руке страда такав јунак. С обзиром на то да ипак одлучује да он то учини, а не везир, романописац указује на Милошево стремљење ка моћи и сили, али и поручивању свом народу да ће се он обрачунати са свим такозваним издајницима. Тиме показује и поручује да је његова власт безгранична и нико не може да јој се супротставља, па ни највећи међу њима. Дакле, одлука о погубљењу, резултат је Милошеве суровости и прекости, али и доказивања надмоћи које има над народом који води.

Епизодни актер, Буљубаша Марко, објашњава на који начин обе наредбе да буду испуњене: „ваља ући у собу па зликовца секиром у чело! Треба премлатити пса и одсећи му главу, па ти с главом иди у Београд, а ја ћу се са срцем вратити у Крагујевац господару“ (Тодоровић 1984: 21). Један од Милошевих поданика схвата погубност таквог усмрћивања. Петар сматра да је то грешан чин. Та смрт није обична, већ у себи носи додатну страхоту због величине и јунаштва која одликује Цукића: „о, јада мојих! Ја не знам шта да чиним овде. Ја не смем тога човека узети на своју душу, а ти буљубашо Марко, ето те, па како знаш“ (Тодоровић 1984: 21). Међутим, иако изједање већ почиње да га нагриза, јача је воља и наредба Милошева: „кад је таква заповест господарева, ваља јој се покоравати“ (Тодоровић 1984: 21). Свака наредба за његове поданике значи заповест. Иако уочавају погубност неких наредби, не смеју да се супротставе владару. Милош је у роману Пере Тодоровића представљен као аутократски владар, који сам доноси све одлуке. Начин на који управља својим поданицима је оштар и прек. Од њих очекује потпуну послушност, а уколико не испуне хировитост или његову наредбу, смрт је неминовна. Њихова глава је гаранција њихове послушности. Претња смрћу је увек присутна, те због тога не смеју да се одупиру Милошевој вољи. На тај начин и његови поданици бирају помоћнике „мени заповеда господар, а ја моме Николи. Где господар оком, ту ја скоком, а где ја скоком, ту он мора запети и рукама и ногама и зубима, јер му оде глава док оком тренеш“ (Тодоровић 1984: 22). Терор и самовоља се хијерархијски преносе на поданике господаревих поданика: „и ја имам изун да убијем Николу кад год ме не послуша“ (Тодоровић 1984: 22). У хијерархији која је постављена, свако на вишем положају има

право на погубљење оног испод себе и за те поступке не постоји никаква одговорност.

Беза којом су буљубаша Петар и Цукић повезани утиче на даље колебање и страх који Петар осећа Цукићевим смакнућем: „у овом сумрку на његовом оштром лицу био је исписан страх, бол и тешка душевна трзавица, кад савест човеку раздиру најужасније сумње“ (Тодоровић 1984: 22). Лако је погубити противника из супарничког табора, али свог ипак није лако. Душевна бол раздире Петра, што се види по његовом личном опису. Цукић је хранио Петра и његову породицу, тако да се Петар у тренутку кад добија наређење о Цукићевом смакнућу, осећа као издајца. Цукић је један од оних који су својим поступцима задужили српски народ, а сада се са њиховом главом олако играју они због којих је страдао. У мрклом мраку покушавају да изврше убиство: „Марка не могаде видети, јер он одступи за два-три корака назад и стаде у сенку, крај врата, а у томе се и луч код Петра угаси, да ли случајно или хотимице, могао би само Петар рећи“ (Тодоровић 1984: 22). Мрак је погодан за извршавање убистава, јер не бива опажено извршење, али упућује и на нешто више. Мраком симболично покушавају да замраче и своја недела. Марко, храбро и исхитрено иступа да изврши Цукићево убиство када примети Петрово колебање:

Кад Петар спомену како не може узети Цукића на душу, Марко срдито прогунђа крупну псовку, и јетко се подсмехну Петру с његовом бригом о души: 'Врата ми отварај, свршићу ја и сам шта треба! Таке трице и нису за оваке послове'.

(Тодоровић 1984: 21)

Међутим, кад долази пред саму жртву, ипак покушава да се сакрије у сенци с циљем да га Цукић не препозна. Према замисли романијера уочавамо продубљивање колебања и страха код приказаних Милошевих поданика. Оно долази из различитих побуда код Марка и Петра. Оклевање настаје у тренутку када осете да је жртва пред њима, када им пред очи изађу сва добра дела његова, све патње и страдања које је доживео зарад добра свог народа, између осталог и зарад њих. Посустају када знају колико нису дорасли свом противнику. Марко је надмоћан, али нису равномерне снаге приказаних јунака. Цукић је окован, везан, разоружан, уморан и исцрпљен од предугог пута. Већ је суочен са својим скорашњим погубљењем, само очекује коначно извршење, потпуно је резигниран и немоћан. Не само што та слика која нам је дата сведочи о неправнојности, него исто тако и сва пређашња дела која су део сукобљених ликова. Цукић се одликује славном прошлосту, ратовао је и убијао да би извојевао слободу српског народа. Марко је само један од поданика Милошевих, коме је моћ дата, а не праведно заслужена.

На основу поданика Милошевих, сазнајемо посредно много тога и о самом Милошу Обреновићу. Његови најближи људи су одраз њега самог. Окупио је људе блиске и сличне себи, доделио им власт и моћ, само због тога што су одувек били са њим, независно од њиховог делања и личности. Управо постављањем поданика слабијих од себе, истиче своју моћ и даје себи окружење у којем његова доминација добија пун потенцијал. На тај начин успоставља свој ауторитет и не дозвољава његово урушавање. Међутим, они којима је на тај начин моћ уступљена, више се размећу и постају насилнички настројени кад год осете погодну прилику за то. Са једне стране, постоје поданици који искоришћавају дату им моћ на тај начин што тиме покушавају да маскирају властиту немоћ. Дакле, власт и моћ представљају компензацију за недовољну снагу. Спровode закон по свом нахођењу, не марећи притом за добробит заједнице, него за задовољавање егоистичних потреба и своје сујете. Као припадници власти, дају себи за право да понижавају и спроводе тиранију над својим жртвама. Док са друге стране, постоје ликови, који тек у моменту у ком добију моћ, добијају прилику да покажу ко они заиста јесу. Испољавање насиља над сопственим народом само је одраз наслага неиспољене, наталожене мржње и зла које је тињало и добило погодан терен за манифестовање. Критеријуме на основу којих је изабрао поданике, видимо и у Драгићевом мишљењу:

Сакупио си око себе читаву тевабију скитница и бескућника, нахранио их и одео новцем откинутим од сиромашног залогаја, па с тим кабадахијама гњечиш ову сиротињу те крвав зној из ње цедиш. Какав паша, такав везир, ти си се начинио већи господар од њих. Од тебе и твојих зулумћара сиротиња данас горе пишти, но што је пре три године пиштала од Скопљака. Од тебе морају људи да крију своје жене и кћери, као од најгоре туркуше.

(Тодоровић 1984: 33)

Многи Милошеви поданици нису дорасли својим улогама у друштву које су им додељене након слома Другог српског устанка. Нису достојни толике величине и моћи. Управо то спознајемо у ситуацијама у којима су сукобљени са моћнијим противницима, који су својим поступцима и карактерним особинама стекли углед и моћ међу својим и туђим народом. Такве личности мета су како сопственог, тако и супарничког народа. Они су опасни и по једну и по другу страну. Могу да угрозе интересе одређених људи сопственог народа, али нарочито туђе. Међу својим народом постају опасна претња, јер не може нико да им се супротстави и дорасте њиховој слави и моћи. Нису пожељни, јер лако могу да побуне народ и наведу га на опирање. То ствара неизвесност и страх међу одређеним српским првацима који имају другачију политичку стратегију. Ликови Милошевих

саучесника након Првог српског устанка одликује се егоцентричношћу и жељом за неограниченом влашћу.

Не желе да дају плодове борбе другима, већ желе само да уживају у ономе што су многи српски јунаци извојевали, а потом сплетом несрећних околности морали да оду. Напустили су земљу и понели терет издајства српског рода. Поред тога, такви јунаци, велика су претња другом народу, јер лако могу да распире слободарски дух широм народа и поведу велику већину народа у борбе против њих. Суочени са противницима који имају личност, име, моћ, њихова снага и моћ бивају пољуљане. Цукић својим изгледом, ставом и карактером зрачи сигурношћу и самоувереношћу. Својим животом и ратовањем, стекао је и изоштрио своју снагу и моћ. Ма колико целатова оштрица коју држи у својим рукама била оштра, личност која иза себе има историју ратовања је постојанија, стабилнија и јача, макар и разоружана. Оружје, моћ и власт не могу да компензују нечију личност. Иза система, власти, униформе и оружја крију се многе неснађене и крхке личности, кишне глисте. Насртање оружјем доказ је немоћи описаних ликова. Они тиме показују пре кукавичлук насупрот храбрости. Смрт жртве је отуда начин убијања властите немоћи и кукавичлука. Међутим, морамо бити опрезни при анализи, јер ипак је видљива Тодоровићева пристрасност. Сви јунаци у Милошевом окружењу приказани су као кукавице насупрот неустрашивим и људима пуним достојанства уз Карађорђа:

Драгић је приказан као прототип неустрашивог јунака, баш као и Цукић кога убијају Милошеви људи, док је Вујица Вулићевић. Кум Карађорђевић, који организује убиство приказаб као издајник и кукавица, а Никола Новаковић, који диже руку на Вожда, као обичан плаћени целат.

(Матовић 1992: 277)

Петрова свећа се гаси, али и реалистички приповедач упућује на то да Петар сам зна да ли је то случајно или не. Управо тиме покушава да покаже колика је грижа савести присутна нарочито код Петра. Бори се са самим собом. На једној страни је наредба господарева, на другој страни је милост коју је Цукић учинио њему, његовој породици, али и целом српском роду. Задужио је српски народ. Лакше би му било извршење наредбе без Цукићевог знања. Лакше би му било да га убије док спава, док га не види и не препознаје. Иако ће свакако живети са том смрћу, немирном свешћу заувек, не жели да живи са Цукићевим сазнањем о његовом издајништву. То је оно са чим Петар не може да се помири. Када га Цукић препознаје, преклиње Марка да га остави насамо са њим. Осећа да је на њему одговорност бар заузврат да му остави начин да се преко њега опрости са светом и својом породицом. У разговору Цукића и Петра, сазнајемо Цукићево мишљење о Милошу Обреновићу:

Право има Милошенда!... Овако ће он свима нама главе појести, кад нисмо ми умели!... Осушила ти се Цукићу, ка' и што ће, што не стуча змији главу док још змија није била откравила!

(Тодоровић 1984: 23)

Цукић проклиње себе што није убио Милоша док се његово зло није развило потпуно. Преузевши власт у своје руке, Милош је показао ко он заиста јесте. Цукић жели да прекине ланац смрти, мислећи на друге који остају после њега. Сматра да је крајње време да се стане Милошевој тиранији на пут. Не жели да себе спаси од смрти, јер ју је већ наслутио, него народ кога ће да води такав убица и насилик. Из Цукићеве перспективе, Милош превазилази све границе и нема милости ни према коме. Физички изглед и понашање Цукића одражавају његову психичку неуравнотеженост и бес поводом Милоша. Иако су и други могли да уоче подлу страну Милошеву и раније, власт и моћ су му допринеле да искаже своју праву природу без устручавања. Принудном сарадњом са окупатором, створио је пакт против својих људи, важних истакнутих Срба. Не преза ни на тренутке кад добије заповест да се обрачуна с њима. Турцима је лакше да се међу собом Срби покољу, те да не морају да се мешају и прљају своје руке. Колективна судбина народа резултат је неслоге, као и зависти, мржње према истакнутим српским јунацима. Милош жели да има неограничену моћ и не дозвољава да ико пољуља његов ауторитет. Цукић има само жељу да бар убије Милоша и оконча даљу горку судбину српског народа. Сматра да је он веће зло по српски народ него Турци. Жели да спасе Србе од горег тиранина међу својима, него међу туђима: „Дотури ми један пиштољ, колико да не мрем без замене! Да бар убијем тога пса, да не упропашћује друге људе!“ (Тодоровић 1984: 23). Сматра да су опаснији људи они који се приклоне Турцима, него сами Турци. Иако је његова смрт неминовна, лакше би се носио са њом кад би знао да ће везир то учинити, а не Милош:

Знао сам ја то чим сам овако потеран амо!... Само сам рачунао да ће то свршити онај трорепи царски измећар у Београду, а не овај куси крштени Турчин овде у шуми... Такав је био и његов план у почетку... Што ли га сад овако измени? Јамачно се ђидија побојао, испапућићу се ја какогод од везира... А онда зна шта би га чекало!... Не био Цукић ако га не бих жива одрао као јарца... Не би му помогле ни његове кабадахије, ни стражари, ни нико!... Овако је сад сабља у његовој руци.

(Тодоровић 1984: 23)

Цукић зна да се Милош на неки начин плаши њега. Управо због тога верује да је Милош пожелео да га се реши на тај кукавички начин, да не би имао никакве шансе да остане жив и освети му се. Доживљава га као кукавицу која се крије иза леђа Турака. Такве мисли још више разјарују

Цукића. На основу његовог физичког изгледа, сазнајемо и о његовом психичком стању: „упре у Петра страшан, закрвављен поглед, а свака длака и на коси и у брковима, усправи му се. Он је изгледао ужасан“ (Тодоровић 1984: 24). Таква реакција изазвана је Милошевим кукавичким поступком, убијањем на најнечовечнији начин, у потаји:

Да погинем!... Да ме убију мучки, потајно, да ме убију као крмка секиром у чело!... Да паднем без освете, без замене по вољи једне крштене туркуше, једне улилице турске!... Не, не!... То неће, то не сме да буде!... Перо, дај амо твоје оружје – рече Цукић, рапавим, испрекиданим гласом, гушећи се управо од срџбе.

(Тодоровић 1984: 24)

Овде Цукић заправо истиче Милошеву потребу да и кроз убиства обезвреди и понизи сопствени народ. Осим тога, непосредно велича сопствену моћ. Пита се због чега на такав начин Милош покушава да се реши својих људи: „Је ли море, Марко, шта сам ја Милошу на путу, те хоће овако мучки и нечовешки да ми сече главу ноћу у планини?“ (Тодоровић 1984: 25). Цукића мучи неправда. Онеспokoјава га Милошева дволичност, то што игра и манипулише како са Турцма, тако и са својим народом: „Та он лаже и Турке и сиротињу! [...] Дакле, добро је, и за сиротињу берићетно само онда кад се Милош буну! Само он уме да погоди кад буна није од штете но од вајде“ (Тодоровић 1984: 25). Милош је самодовољан, не жели да му се ико меша у послове. Све ради по сопственом промислу, не питајући иког за савет и мишљење. Иако предводи свој народ, и он би требало да се пита за своју даљу судбину. Цукић сматра да је Карађорђе паметнији од Милоша, само што Милош добро зна да одигра и себе узвиси, а остале понизи и оклевета. Утицајан је у народу. Цукић више цени и поштује Карађорђа: „он је сад чак и од Вожд паметнији. Сад ни Вожд не зна шта овој земљи треба, само то зна Милош Тешић“ (Тодоровић 1984: 25). Сматра да је Милош само дошао на готово, а да је тако лако управљати и господарити:

Милош једе из хамбара који је Карађорђе напунио. Милош, и ови што се данас око њега купе, висе још о Карађорђевом пикљу. Сви они глоцкају још његову тековину! Да није било њега, не би било ни њих данас. Готовом детету лако је бити отац.

(Тодоровић 1984: 26)

Након жучне расправе Марка и Цукића, усмрћен је Цукић. Петар добија наредбу да са његовом главом оде код везира. Цукићевом смрћу почиње оштрица да сече брже и жустрије. Братоубилачка трагедија добија замаха. На основу понашања према Цукићу имамо увид у то како Милош решава спорове и како пролазе они који се успротиве његовом

ауторитету. То ће даље у роману бити веома битан аспект, који ће довести и до смрти најславнијег, Карађорђа.

Описивање Милоша у лошем светлу углавном је из перспективе Карађорђевих присталица. О његовом статусу и важности писац указује и путем атмосфере која влада тамо где се појавио:

По свему је изгледао да је ту пао на коначан некакав важан човек. У ствари тако је и било. У Трбушницу је дошао на коначан Милош Обреновић, човек који се за ово две-три последње године истакао као вођа народни и који је сад јавно носио титулу и потписивао се: 'Врховни Србије Књаз'.

(Тодоровић 1984: 28)

Све је живо и весело, сви се труде да угоде господи. Међутим, ова сцена само је најава контрастне позиције истакнутих српских сељака, који су притиснути и прогоњени насупрот прослави и радости народа поводом доласка Милоша. Налазе се у сеоској околини и већају како да се носе са Милошевом страховладом. Један од припадника побуњених сељака одлучује да се преда, јер је кнез Сима ухапшен, те осећа као моралну обавезу да се и преда и поднесе одговорност за своје поступке заједно са кнез Симом:

„Ама, истина, Драгићу, каква је теби голема невоља да жив ускачеш вуку у чељусти? Зар ће Милош пожалити данас твоју главу, кад је ономад појео Цукићеву? Јеси ли ти здрав, да идеш крвнику у шаке“ (Тодоровић 1984: 29).

Сељаци се плаше за његов живот, јер знају Милоша и његову прекост. Милости код њега нема. Реч „помиловање“ не постоји у његовој владавини. Једино решење сељаци виде у бекству, јер Милошеви поданици свуда вребају и траже побуњенике: „Милошеве потере и дању и ноћу шушњаре на све стране“ (Тодоровић 1984: 29). Окупљени сељаци спас виде у Карађорђу и његовом повратку у Србију. Свесни су да је сигурно само то Карађорђу на уму и чекају га. Међутим, самим тим што је далеко и што не виде његове поступке, то даје могућност уплива идеализације Карађорђа, док са друге стране, Милош је ту и све оно што чини је јасно, нема места идеализацији. Весна Матовић објашњава зашто епизодни јунаци тако посматрају обојицу и како један постаје демонизован, а други сакрализован:

Пред Карађорђевим очима непрекидно лебди визија ослобођене Србије и искупљење сопствене погрешке, док је Милош стално опседнут жељом да он и његови потомци неометани господаре те, тек делимично, ослобођене српске земље. Тако Карађорђе у свом светачком осветљењу и Милош у демонској ватри сопственог властољубља представљају два посве различита типа људског мишљења и делања.

(Матовић 1992: 276)

Једино Карађорђе може да се обрачуна са Милошем и једино се њега Милош прибојава. Управо због тога инсистирају да Драгић иде по њега, пре него што своју главу жртвује ни за шта:

Спаси главу па онда иди сам лично у Русију господару, испричај му какве јаде ми овде трпимо и хајте заједно с њим амо у Србију. Цео народ дочекаће вас као озебао сунце.

(Тодоровић 1984: 29)

Овде можемо да учимо да је заправо читав народ у страху. Често им ситуација изгледа као безизлазна, јер је Милош толико близак Турцима да пристаје на све њихове услове без икакве побуне. Самим тим, Милош и Турци су са једне стране, док су угледнији српски јунаци са друге. Послушни су, јер увиђају на какав начин се Милош обрачунава са побуњеницима. Једини начин на који би могли да се одупру Милошевој аутократској владавини био би кроз сарадњу са Карађорђем. Он је једина светла тачка и трачак наде у тим туробним и тешким временима. Милош страхом управља људима:

Народ је био спреман и листом би скочио. Али, шта да се чин, кад сте ви и кнез Сима одоцнили да изађете у народ, а Милош дознао, јурнуо са својим кабадахијама, похватао полике угледне људе и престравио свет.

(Тодоровић 1984: 29)

Народу је дојадило да буде под окупацијом сопственог владара. Не прихватају новонасталу ситуацију, али морају да се повинују Милошевим законима. Страхом и тортуром, заплашени су и немају право на било какву побуну. Угледнији људи су већ похапшени и Милош полако истребљује један слој својих угледнијих људи. Драгић не може да поднесе судбину народа, онакву какву је ствара сам Милош. Резигниран је и спреман да умре, јер такву тиранију не може да гледа и страдање својих пријатеља, само зарад Милошевог ликовања: „Да спасавам главу?! ... А што ће ми, пси је појели! Да видим како ће се онај ерски пас налокати крви таквог дичног Србина, као што је кнез Сима“ (Тодоровић 1984: 30). Примећујемо да је аутор романа веома субјективан, па на тај начин представља лик Милоша Обреновића. Епизодни јунак, Драгић, доживљава Милоша као вампира који само тражи жртве да би живео. Што је личност већа и угледнија, то је и његов опстанак дужи и сигурнији:

Милош то бога и моли, да му још ти паднеш шака. Цукићу је већ смрсио конце, кнез-Симу уловио, сад уздише још само за тобом. Још да се напије твоје крви, па је после миран. [...] Немој ићи Милошу у руке, да му се не слади тиранско срце.

(Тодоровић 1984: 30)

Народ потајно очекује да се искорени Милошева страховлада. Убијањем најугледнијих Срба, Милош истиче своју диктатуру. Милоша у народу доживљавају као проклетника, кукаквицу и непоштеног човека: „Ама, зар задана реч према Милошу? Зар да сверујеш веру у корист онога проклетника?“ (Тодоровић 1984: 30). Народ не верује да ће се икад променити Милош, већ да ће увек бити тирански настројен према њему. Драгић у расправи са Милошем истиче његов двоструки морал. Када Милош истиче да све чини због народа, он га прекорева, јер је прозрео његову политику и извртање истине. Милошев лик се одликује лукавством, манипулативнишћу, али поврх свега интелигенцијом. Ове особине владара уочавамо у начинима одбране, где све чини за добробит народа и по своју штету. На основу његових поступака, јасно је да је народу, а посебно сиротињи све горе, јер потражује више него Турци раније:

А теби Милошу, баш прирасла сиротиња за срце: чим отвориш уста, она ти је на језику. А откуд је ти жалиш и помажеш, одонуд јој кожа пуца! Откад си ти почео купити харач по народу, људи почињу жалити за турским харачлијама. Твоји момци гори су од најгорих јаничара. Кудгод они прођу за њима остаје кукњава и јад. Колико су људи испребијали само за ово неколико дана! Хвалиш се да си одагнао и стукнуо Турке, а овамо сам си се начинио паша, и гори си од онога у Београду.

(Тодоровић 1984: 32)

Народ, иако је свестан Милошове страховладе, не може да се успротиви. Пристаје на Милошеву тиранију и прихвата све како он уреди. Појединци успевају да му се супротставе, али то су углавном они који су већ на мети Милошевој. То су они који су свесни да су опасни по владара и да ће се свакако обрачунати са њима. Они једини не ћуте, али управо због тога њихова реч их кошта главе. Лик капетана Драгића је заснован на историјској личности, није плод пишчеве маште. Међутим, можемо приметити да је такав лик потребан Пери Тодоровићу као резонер који разобличава тиранина. Драгић отворено износи ставове о томе како се Милош односи према српским јунацима који су своје главе ризиковали зарад ослобођења српског народа:

Не бих ти веровао кад би рекао, да ћеш лепо и као човек дочекати старе војводе и заслужне мужеве и трудбенике, који су за отаџбину своју крв лили. А да ћеш их дочекати секирама и ушницима, то ти верујем. Ти си то и научио. Лане си појео главу Молеру и владици Мелентију, ономад Цукићеву, а сад ћеш наше, па тако редом док и тебе једном не удави људска крв.

(Тодоровић 1984: 33)

Драгић Милоша види као издајника свог народа. Спреман је да пролије толико крви, само да би он уживао и господарио. Уместо да са поносом и достојанством дочекује српске старешине који су се храбро и достојанствено борили за своју земљу и свој народ, он их дочекује секирама и обрачунава се редом са свима. Нарочито је неравноправан однос између Милошевих саучесника и оних који се предају:

Поносите се, ово и приличи јунацима као што сте ви, који ударају по педесет на једнога и који оружани кидисају на човека голих шака, који им је добровољно дошао у руке.

(Тодоровић 1984: 34)

Они немају ни трунку савести ни милости, чак иако им се јунаци предају. Спремно нападају сваког ко им и добровољно дође, без опирања. Управо таква је и Драгићева судбина, што можемо да уочимо кроз поступање према њему. Милош у погубљењу види решење. Осећа растерећење после погибје тројице непријатеља:

Пошто се тако ослободио три своја опасна противника, Милошу чисто одлану на души. У овоме успеху који је постигао и лакше и брже но што се надао, Милош је видео прст и вољу божију и веровао је да је сам Бог тако хтео, да га спасе ове беде и напасти. Кнез Сима по угледу, памети и речитости својој; Цукић и Драгић по јунаштву и смелој одлуци – били су у оно доба опасни противници Милошу, и он није нимало полагао на постигнути успех против њих. Умирен и обрадован њиховом погибјом, он из Трбушнице крене даље кроз вилајет.

(Тодоровић 1984: 35)

Милош угледније прваке представља народу као противнике. Жели да их прикаже у лошем свету, где они само мисле на себе, не обраћајући пажњу притом на народ и његову несрећу, уколико буну дигну у том незгодном тренутку. Милош опет извлачи најбоље о себи, а друге представља као лоше. Управо на тај начин, лик Милоша Обреновића увек себе и своје грехе успева да опере у очима других. Манипулишући народом, обмањује их и окреће против других зарад његовог добра. Милош веома брзо придобија народ, или народ брзо заборавља. Славе његов дочек, иако знају да је убио три велика јунака. Међутим, правећи од себе фигуру жртве, притом радећи најбоље зарад народа, они му се брзо приклањају, не размишљајући о томе да је њихова смрт највише у његовом интересу. Кроз дијалог Турчина и Србина, можемо да уочимо неосвешћеност која влада међу српским живљем. Милош је успео да убеди већину народа, све своје присталице да је сваки његов поступак за највише добро по читав народ. Међутим, иако страдају српски великаши, народ беспоговорно пристаје

на такав покољ. Они потиру властито просуђивање и ослањају се на Милошеву промишљеност и заповест. Тек у поменутом дијалогу, уочавамо заслепљеност вођом, његовим идејама и одлукама. Иако Турчин увиђа да Срби сами себи чине највећа зла, Србин остаје веран својим уверењима, брани их, не доводећи у питање оно што Турчин с правом износи:

Овај пут, ови дочеци, ови састанци Милоша са народом били су за њега нови тријумф, нова слава, и он је ову прилику умео zgodно употребити да свој углед уздигне и да своје везе с народом учврсти.

(Тодоровић 1984: 35)

Преокрет се понајвише уочава код оних који су га највише окривљивали. То је само доказ колико народ брзо заборавља и како се лако утиче на њега и његово размишљање:

Па како се успеху свак клања, то и на овом путу Милошу су највише викали 'ура, живео' и најдубље му се теменисали баш они, који су пре неколико дана на њега највише викали и кривили га за најтеже злочине.

(Тодоровић 1984: 35)

Међутим, постоји и психолошко објашњење зашто се то дешава на тај начин. Гистав Ле Бон истиче да индивидуа потиरे своје сопствене одлике и мишљења када се нађе у маси. Функционисање у групама утиче на губљење индивидуалних црта и тада индивидуе окупљене стварају ново колективно биће са једним осећањима, мишљењима и поступцима, различито од личног и издвојеног:

У психолошкој маси најчудније јесте следеће: ма какве биле индивидуе које је сачињавају, ма колико слични или неслични били њихов начин живота, занимање, њихов карактер или њихова интелигенција, оне већ самим тим што су се претвориле у масу поседују колективну душу која их присиљава да осећају, мисле и поступају сасвим другачије него што би свака од њих понаособ осећала, мислила, поступала. Постоје идеје и осећања који се само код индивидуа повезаних у масу појављују или претварају у поступке.

(Ле Бон 1921: 13)

Можда је то објашњење због чега народне масе мењају веома брзо мишљење и окрећу се оној страни која кличе и клања се Милошу.

Локација кафане као места где се одвија радња је дело пишчеве интенције да доведе у сусрет разне карактерне, класне, етичке и верске заједнице. Разговор у кафани је погодан простор за испољавање различитих погледа и перспектива како Срба, тако и Турака. Кафана је место где је могуће и оствариво слободно изражавање, где се уз чашицу

пића покрећу разне расправе и сукоби мишљења. Управо у том њиховом додиру, имамо увид у судар различитих мишљења, где можемо да учимо да ништа није једнострано, него се свака ситуација може сагледати из више углова и страна. Ту се и одвијају разговори између Срба и Турака. То је место где се свачији суд и мишљење може изнети, разменити, али и изазвати жустру свађу. Иако не могу слободно да причају, Срби покушавају да се измакну из разговора, јер нису равноправни и једна реч може да се искористи и доведе до сигурне смрти. Срби ни у кафани немају потпуну слободу говора. Насупрот ликовима Срба, ликови Турака не морају да страхују од одмазде српског књаза, те у потпуности износе своје виђење ситуације која влада међу Србима. Посматрају и проматрају Милоша као владара и чуде се толиком злу и страховлади према свом народу. Делује им да нема никаквих правила по којем се Милош обрачунава са својим народом, него их усмрћује по свом нахођењу и вољи:

Море, болан, Раџо, какви је то баксуз ударио у вас рају, те ви сад тикве жешће полијећу но приђе кад је Скопљакова чорда сијевала! А јесте, рзуси, кукали са Скопљака, е већ грђих јада од његовијех не море бити! [...] Кажу, болан, Раџо, то ви је био неки ваш првијенац, бојсе Чукић (Цукић) му је име, па га болан, посјекао ваш Коџа Милош, а није да га је и посјекао ка' што би приличило искану, но кажу, болан, сјекиром му главу одрубио, исто ка' и сваком крмку.

(Тодоровић 1984: 37)

Чак и Турци увиђају колико је нечовечан начин са којим се Милош обрачунава са својим народом. Сви се ишчуђавају како може горе зло нанети свом него туђем народу. У одговору који даје епизодни јунак уочавамо дистанцирање и слагање са било којом Милошевом одлуком, јер одступање од ње може да му угрози живот:

Ако је кнез Милош тако учинио, онда је јамачно тако и требало да буде. Зна он боље од мене и од тебе, Ага-Џоне, шта ваља, а шта не ваља.

(Тодоровић 1984: 37)

Објективно посматрајући ствари, Ага је свестан да такво понашање није прихватљиво колико год да је владар. Страдају и криви и недужни. Главе нестају у трептају ока, а Милоша нико не зауставља. Турци имају прилику да посматрају све злочине које Милош чини и уговара. Њихов суд износе без имало устезања, сматрајући да су Срби сами себи најгори непријатељи. Често се таква тврдња износи из перспективе других:

Ваистину ништа вам не вали, само што вам Милош једном по једном туца главе ка' оно што ви ђаури о вашем Васкрсу туцате црвена јајца. Не да ви,

болан, главе дићи. Шта сам их ја само с мојега ћепенка гледао, што им је по тужби Милошевој одсјечена глава. Ово дана опет ће двојицу посјећи. [...] Није ријеч о жаљењу, но да познате болан, да Турци нијесу онако зли, како сте се ви, динсузи, свуђер јадали. Ето ви сад ваш човјек и богме ви је трипут гори од свака Турчина.

(Тодоровић 1984: 37)

Турци не дозвољавају да се њихов владар клевета, али о другима они смеју да износе суд и да их вређају. Сматрају да је Милош само везиров слуга и да може да управља са њим како жели. Но, међутим, износи и чињеницу да везир не наређује убиства виђенијих Срба, него да је то по вољи самог Милоша, који не жели да га угрози било ко:

Милош је измеђар свијетла везира. Што везир заповједа, Милош мора да пољуби па да учини, уисало му јал' не уисало! [...] Па што онда кривите Милоша за одсечене главе, кад он све ради по везировој заповести. [...] То му, бели није нико заповједао. Што ће свијетлом везиру ваше крмеће главе? Но оне Милошу кваре раком, те их он једну по једну поткресав.

(Тодоровић 1984: 38)

Милош и Карађорђе из перспективе неких Турака приказани су потпуно другачије у односу на перспективу Срба који су притом Карађорђеове присталице. Милошев поступак се вреднује и оправдава, а Карађорђев куди:

Али Бог даде и црnome Ђорђију дође крај. Стуцаше се и његови рогови. Он побеже у ђаурску Московију, а вође оста Коџа Милош. У зачетку и он је, наопако му било, био забраздио далеко; и он је хтјео трагом онога Црнога. Али као мудар човјек брзо је видео да на ону руку не иде више, и он окрете другу.

(Тодоровић 1984: 39)

Пера Тодоровић има интенцију да један политички конфликт или личност осветли из многих углова. Морамо имати у виду да је то био преломан тренутак у историји, те су различите одлуке биле условљене различитим погледом на исту ситуацију. Избор је био под притиском и у кратком временском року се морало одлучити шта даље. Милош је одлучио да остане у земљи, да понесе јарам који му следује, да оствари преговарачку политику и да се повинује турској власти. Са друге стране, Карађорђе је донео одлуку да побегне и да у једном тренутку, кад буду имали довољно снаге, нападну Турке и изборе се за независност. Карађорђе је управо због тог свог избора остао оклеветан у народу. Лику Милоша се не прашта издајство свог народа и приклањање Турцима на начин на

који је он сматрао да је сходан. Примећујемо поливалентна мишљења о поступцима како Карађорђа, тако и Милоша. Свако је радио по својој свести и савести оно што је у кризном моменту мислио да је исправно. На основу тога можемо да приметимо трагичност обојице јунака:

Срби су од памтивека 'очавали' императивну неопходност уграђивања људских жртава у темеље свег оног што треба начинити, обновити или преправити. [...] Стари Срби су закључили да у историјским тренуцима кризним по државну заједницу треба прибећи чину саможртвовања, са двојаком намером. С једне стране, тим чином се врши симболично окајање и искупљење грехова предака и грехова властитих, а са друге, на праисконски начин, свесном уградњом људске телесности и животности у темеље здања, темељи добијају на чврстости, а потоња грађевина на трајности.

(Љубинковић 1999: 271-272)

Ненад Љубинковић сматра да је Тодоровић хтео да прикаже ширу слику историјског момента и да Милошев поступак сагледа из више позиција. Убиство као такво се не правда, али представљајући Карађорђева недела на светло, видимо да је убиство са неке стране оправдано. Карађорђе, са друге стране, свесно ризикује свој живот повратком у своју домовину, коју је издао и из које је отишао у најтежим тренуцима за српски народ:

Издајник и крвник не носе искључиву кривицу што је глава жртве одсечена. Попут јунака античке трагедије, Вожд носи знатан део кривице за судбину која га стиже у виду крвникове секире. Пре него што су њега издали, он је изневерио српски народ и Србију побегавши преко Саве и Дунава у Аустрију, па потом у Русију. Враћајући се у Србију, Карађорђе пре свега жели да се искупи. По сваку цену! Макар и властитом главом! Кнез Милош и Вујица Вулићевић јесу изневеритељи, издајници кума, али они су једнако и извршитељи казне, одмазде за све женско и мушко што су Турци, Карађорђевом кривицом, побили по Србији после слома устанка.

(Љубинковић 1999: 275)

Дакле, како Љубинковић сматра, Тодоровић у роману разобличава улогу жртве и крвника. Иако на први поглед убиство, па још притом кума, јесте за сваку осуду, сликањем целовите слике стиче се увид у разлоге таквог поступка. Приказом потпуне слике схватамо да жртва има и своју прошлост, која је препуна крвничких и осветничких престапа, те стога Тодоровић на тај начин разоткрива стереотипну слику жртве, на чијој страни се људи инстинктивно приклањају:

За Перу Тодоровића одсечена глава јесте *corpus delicti* извршенога чина и повод за детаљну истрагу која, као крајњу намеру има тежњу да читацима покаже како жртва није и невина жртва, а њене убице нису у свему вини крвници.

(Љубинковић 1999: 275)

У кафани ипак као противаргумент Милошевом величању из перспективе Турака, јавља се лик старог хоџе Изедина. Његови аргументи потиру свако позитивно мишљење о Милошу. Његова старост и дугогодишње искуство стварају најбољу позицију за сагледавање Милошевих поступака. Његово сведочанство је најпотпуније, јер има увид у пређашње стање турске империје и њено нагло осипање. Памти времена у коме су сјај и богатство били најистакнутији, а сада полако све бледи и нестаје. Све се осипа и полако ишчезава, а узрок томе види у везиру и Милошу:

Јес, гдје је наш стари сјај и сила, те смо данас овако грдно посрнули, и видимо се као бољаци, захвални ако им ко удели мрвице које падају с туђе господске трпезе? [...] Са свијех страна провирује опадање и сиромаштина; све је у рушењу и посртању, све иде са зла на горе.

(Тодоровић 1984: 40)

Док је везир лаковеран и среброљубив, Милош је лукав. Искоришћава ту његову лакомост на новац и добија све што пожели. На тај начин готово неприметно почиње да управља везировим одлукама, па непосредно постаје и њихов господар, јер зна да новцем може превртати вољу везиру, јер је везир поткупљив је и лакомислен:

Па кад је тако, што ми онда хвалишете Милоша и штоли везира? Каква смо добра и рахатлука од њих дочекали? Зар не видите ви кудер ово гура и нашто ће напоследку изаћи? Видите ли ви да ће нас баш ови везир и његов Коџа Милош одагнати у просјаке! Што су други започели, они ће довршити на нашем упропашћењу. Везир је добар човјек, али њега је сам шејтан амо пратио на нашу велику несрећу. Њему треба пара, много пара, он држи Милоша да му то даје, и кад му то даде, онда море чинити што хоће. Лукави Милош тако и ради, и мало-помало он постаје господар и раји и Турцима.

(Тодоровић 1984: 41)

Турци у Милошу виде велику опасност, јер, иако је подређен у односу на везира, лако може да се преокрене ситуација, јер Милош зна да се претвара и да подилази противнику до тренутка кад осети да може да преузме власт. Двоструко лице Милошево уме да завара противнике. Лицемерство му помаже да добије шта год пожели. Карађорђе је увек исто радио као што је говорио, док је код Милоша све неизвесно. Турци

уважавају више Карађорђа, јер је његов карактер чврст и постојан. Милош, са друге стране, уме да игра и завлачи противнике, никад немају увид у то шта ће да уради. Управо због тога, као противник им више одговара Карађорђе. Милошева владавина може да их отера само у пропаст:

Сила је већ прешла у ђаурске руке. Зар ви не видите како Милош расте из дана у дан, док наш везир бива из дана у дан све мањи и мањи. Вичете на Кара-Ђорђија, ама он је за нас био мања невоља од Милоша. Код њега није било два лица, и знао си вазда што ти мисли. Он је био отворени душманин турски, и лакше нам је било од њега се бранити. Милош је подмукао; на његовијем устима је покорност и послушност цару. Он само о својој вјерности говори и кадгођ приграби по коју нову власт у шаке, он вели: 'Ово је да боље и верније послужим цару!' Уз то је опрезан као стари лисац, оњушиће гђегод има какве опасности за њега. Ко му гођ може бити опасан, тога уклања, а амишан је за новце и сабраће огромно богатство. С тијем парама биће он још трипут опаснији. Београдски везири биће његови плаћеници, и памтите моју реч. Турци браћо, дође време када ће ови исти Милош седећки примати београдске паше и везире и шамарима их изгонити из својег конака.

(Тодоровић 1984: 41)

У расправи епизодних ликова у кафани, који све чине да сачувају српске главе, сазнајемо да су Срби чули да Милош поткупљује везира како би убијао виђеније Србе. У супротстваљеним ставовима видимо како тумаче Милошеве поступке и потезе. Иако је у историји познато да су се откупљивале српске главе да их Турци не погубе, сад је ситуација другачија. Милош плаћа да би Турци убијали његове противнике унутар српског народа. Милош на тај начин постаје гори него Турци; постаје противник сам свом народу, уместо да га штити:

Ако је Милош није ваљда Турчин! Па до јуче је и он стрепио! [...] Шта није Турчин! Три пута је гори од најопаснијег Турчина! Слађе му се пити српске крви но да га медом нахраниш. Него ту нема друге помоћи; њему ваља вратити онаком истом мером каквом он позајмљује. Њему су јефтине туђе главе. Ни његова не сме бити ни нама скупа.

(Тодоровић 1984: 42)

Сматрају да би им било боље без Милоша, да би их везир више поштедео него што то чини Милош са својом аутократском владавином. Они слуте да ће и Карађорђа погубити, јер иако није на тим просторима, превелика је опасност за Милоша. Још народ није заборавио Карађорђеву славу и јунаштво. Спас проналазе у Карађорђевој повратку. Милош зна да је Карађорђе велика претња и по политику коју води. Управо због тога покушавају да изнађу најбољи начин на који могу да се обрачунају са

Милошем, јер зло и страдање српског народа може само да кулминира под вођством таквог аутократе:

Ми с њиме и тако морамо једном свршити, или ће нам он свима доћи главе. Ја и за господара Ђорђа од њега стрепим. Ја се све бојим, да ће он Карађорђу главу појести. Море, не бринем се ја за господара Ђорђа. Истина, кнез Милош је данас сила, али опет је он мали да може Карађорђу и на сенку стати, а камоли нешто друго. А после, господар Ђорђе је далеко. Но дед ти, шта ћемо ми с ова два роба овде, којима главе висе о концу и којима још сутра може за навек смркнути.

(Тодоровић 1984: 43)

Проблем настаје у оном тренутку кад освесте заправо да је Милош носилац народне мисли и колико год био неправедан према свом народу, пред Турцима су Срби на челу са Милошем његови противници. Убијањем Милоша, убија се и вођа једног народа, који остаје без вође и доброг преговарача са окупаторима. Међутим, други политичар сматра да је било ко бољи вођа него Милош, јер је он спреман да прода српски народ из себичних побуда и сопственог задовољства:

Није ту у питању једна српска глава, мање или више, већ Милош се сада јавља као представник и носилац једне мисли народне; убијајући њега, не би ли била убијена и та мисао народна. Тешко ономе народу, ако је још и Милош носилац његових мисли и надежда. Милош је удворица турска и сутра ће продати и земљу, и народ, и што год хоћеш за један реп турски. У томе се не можемо никад сложото. Милош је на муци; мора се довијати, мора по невољи угађати Турцима, али он њих не воли.

(Тодоровић 1984: 44)

Пера Тодоровић позиционира своје јунаке у роману на тај начин како би у њиховим расправама и размени мишљења добили увид у ставове и запажања како ликова Срба, тако и ликова Турака. Весна Матовић указује да су лик Карађорђа и лик Милоша Обреновића постављена као два животна принципа, и у тој дуалности видимо мане и врлине различитих облика владања, моралних принципа и карактерних црта ових јунака. Са тим мишљењем можемо да се сложимо, јер по свим карактерним цртама и поступцима, јунаци су представљени као антиподи. На основу тога народ процењује и доноси суд о исправности једног, а искварености другог. Лик народа увек тражи дуалитет и тежи да се заузме за једно, али обавезно против нечег другог. Не постоји објективно посматрање и проматрање:

Ликови кнеза Милоша и Карађорђа нису само носиоци два наративна тока већ су грађени и као два етичка поларитета. Вожд је виђен као човек са

развијеним осећањем за морално и правично, али и као личност свесна своје судбинске животне грешке. Испуњен великом жељом да се врати у Србију и свом трагичном повратку у ње, он задобија ореол мученика и постаје супротност Милошевој себичности, лицемерју и напрезању да и нарученим убиством уклони свог такмаца.

(Матовић 1992: 278)

Код Турака уочавамо старије Турке који имају увид у целокупну ситуацију која их је задесила, и увиђају да сарадња са Србима под вођством Милоша Обреновића њима доноси катастрофалне последице. Са друге стране, постоје и Турци који уживају све благодети Милошевог богатства, па не уочавају проблем Милошеве власти, јер могу више да се окористе. Многи од њих су веома пристрасни, па њихов суд не може бити веродостојан. Народ у роману Пере Тодоровића тежи поделама много више него сједињењу. Иако су неки поступци Милошеви, објективно гледајући, оправдани, присталице Карађорђа ће га итекако осуђивати:

Не велим ни ја да их воли. Он не може никога волети. Његово је срце тако пакосно, себично, грабљиво! Он воли само себе, а погинуо је за господством и влашћу. Продаће сто српских права само да се господства дочепа... Камо ти Петра Молера, камо ти владике Мелентија Никшића, камо толико других угледних људи?! Све их је он побио! Кнез је, али његов пут којим се попео до те висине засут је људским костима. Таким је путем он пошао, таким ће и даље ићи; његова слава и величина дићи ће се на гробовимасвију бољих и отреситијих Срба, ако се не нађе паметнијих људи да томе злу што скорије стану ногом заврат.

(Тодоровић 1984: 44)

Писац уводи и лик бабе Јане, која је толико година живела, да је током живота имала увид у три века. Лечила је људе, али није могла себе да излечи кад је чула каква пошаст влада међу српским народом и какво ће тек страдање да доживе Срби због Милошевих грехова. То је први пут у историји да је видела да свој народ тако сурово коље своје људе, не марећи притом за судбину свог народа и његову будућност:

Слушајући како данас свој своме ради о глави, и како кнез Милош сам хвата и шаље везиру своју рођену браћу Србе, да их Турчин на мукама умори, баба Јана је осећала стога тешки терет на души, тврдо уверена да се Милош тешко огрешо о своју рођену браћу и да Бог тај големи грех неће и не може оставити без тешке казне.

(Тодоровић 1984: 46)

Тодоровић уводи елементе фантастике како би интензивирао слику Милошеве страховладе. Женски лик пророчице се јавља у функцији

креирања комплексније слике лика Милоша Обреновића као тиранског владара. У несвесном стању прозрела је будућност која је неминовна:

Децо, децо, чудна ли ћете времена ви доживети! Ја сам претурила преко главе времена мрачна и ужасна за Србе; ја сам гледала редове на коље набијених мученика српских, и видела сам најтежа мучења, на које се може ударати жив човек. Али ја сам гледала, како то чини са Србима туђа вера, душманин, Турчин. Ви ћете доживети нешто жалосније и мучније – гледаћете, како Србин Србина мучки убија, како један другоме језике чупају и руке до лаката одсецају.

(Тодоровић 1984: 47)

Романописац никада не губи из вида да Милошеви поступци имају велики утицај на ток историје. Због своје похлепности и зла, кажњен ће бити читав народ, јер је сам владар представник свих. Сви његови грехови одражавају се на живот српског живља. Нема простора за светлу будућност, јер таквим понашањем и убијањем свог народа Милош доноси црни облак над српским народом.

Сви претходно анализирани дијалози водили су се без присуства Милошевог. Он није јунак чије мишљење смо могли да чујемо. Писац као да пажљиво слика све приче које се врте око лика кнеза Милоша, да би тек касније нас увео у кућу Милошеву и да бисмо видели како све изгледа из перспективе оклеветаног јунака. Поред њега се налази и његова жена, књегиња Љубица. У њиховом разговору можемо да уочимо потешкоће кроз које морају да пролазе. Приказана је Љубичина перспектива и начин на који доживљава свог мужа и његове поступке. Она га саветује да се одрекне самовоље и тврдоглавости, јер колико год да су исправни његови ставови и поступци, ипак би требало да се посаветује бар са неким:

Шта ћеш, да ћеш с овим људима, молим те, послушај и ти коју њину! Немој све на своју руку. Нека је и најпапетнији један човек, опет не ваља, кад све ради о својој памети и никога другог неће низашто да послуша. Како ми је данас било кад чух господара Аксентија! Каже, Милош нас зове бајаги на договор, да би пред светом изгледало као да и нас остале кнезове по штогод припитује, а после опет ради о својој глави и што он хоће.

(Тодоровић 1984: 60)

Сви су свесни да Милош позива друге људе при доношењу одлука само ради реда. Он заправо не жели било кога да слуша, него поступа по свом нахођењу. Не позива људе да би их саслушао, него у циљу поделе одговорности коју мора да поднесе након донесене одлуке. Љубичин лик у роману Пере Тодоровића је позитиван. Она није Милошев саучесник. Штавише, она га наводи да схвати да није он једини који је допринео народу, него су последице колективног пожртвовања:

Истина то је твоја заслуга, али ту има много и народне муке и запињања. За тебе не може бити зазорно да то признаш и да рекнеш народу срдечно хвала. Јер нека је и највећи, најјачи и најмудрији, један човек опет не може ништа сам без друштва и народа. Бог је свемогућан, па Боже прости, без људи, народа, ни Бог не био бог, нити би могао боговати, нити би имао ко славити свето име његово!

(Тодоровић 1984: 61)

Милош тражи потврду од духовника Мелентија да је чинио добро свом народу. Сваљује сву кривицу за патњу српског народа на Карађорђа и окривљавањем Карађорђа правда своје поступке. Преузима улогу жртве, која је морала да поднесе сву одговорност тренутка у ком се нашла. Сматра да би свако ко се нашао у таквој ситуацији морао тако поступити. Представља ситуацију као безизлазну, како би добио подршку и одобравање Мелентијево:

Зар сам смео ја узети на душу толико сиротињу и пустити да се учили та несрећа која се више никад не би могла повратити? Ко би смео узети на себе толику одговорност. Зар није било боље да падну три махните главе, но да се баци на ризик толики народ. Хајд, ето реци да си ти био на мом месту, па би ли могао друкчије чинити но што сам ја чинио? Ако се хоће право да говори, ово што је било морало је тако бити, и ово је најбоље што је могло бити. Разлози Милошеви били су тешки. Мелентије рече да би и сам тако морао учинити и ово је сад рекао искрено и од срца. Ово одобравање духовникова одобривољи кнеза и још му више одреши језик.

(Тодоровић 1984: 63)

Милош осећа потребу да оправда оно што је учинио, јер и сам зна да се огрешио. Једини начин који осмишља јесте манипулација људи око себе. Уколико убеди једног човека да су његови поступци оправдани, на исти начин може да убеди и већину чија леђа су му потребна у сукобу са највећим непријатељем, Карађорђем. Дакле, његов говор је у циљу наговештаја све већих злочина који су оправдани. Милош на тај начин успева велику већину српских првака да убеди да и сами без његове наредбе пожелеле да савладају, па чак и убију Карађорђа. У моменту кад се окупљају око питања о Карађорђу и његовој даљој судбини, Милош допушта да сви проговоре, док се он мудро повлачи. У једном тренутку чак и одступа од мишљења већине и противи се његовом погубљењу, иако је то једино и желео. То је начин на који вешто излази из улоге налогодавца и аутократског вође. На тај начин ослобађа себе улоге целата. Међутим, Милош је пре саме ситуације добро припремио терен и убедио српске прваке да је то најбољи избор како за њих, тако и за народ. Веома је промућуран и неколико корака иде испред свих. Иако други мисле да сами доносе одлуке, Милош ипак управља масом.

Лик Милоша Обреновића у роману Пере Тодоровића представљен је као аутократски владар, који ауторитет испољава кроз однос према свом народу. Тиранија и насиље су основни начини на који манифестује своју моћ и владавину. Са обзиром на то да су ликови Милошевих поданика извршиоци Милошевих захтева, они се такође одликују суровошћу и немилосрдношћу. Код неколицине препознајемо осећај гриже савести, али свака несигурност при извршењу казне брзо мора бити сузбијена, те тако и ишчезава. Колебање поданика доводи их до сигурне смрти, јер је њихова глава гаранција за неизвршене наредбе. Милош страховладом успева да добије све и да управља народом по свом нахођењу, не марећи за мишљења других. Иако „наизглед, у неким ситуацијама окупља српске прваке с циљем да од њих добије савет како да се носи са проблемима, својом лукавошћу их наводи на решење које њему иде у прилог. Репрезентативна је сцена у којој наговештава Карађорђеву смрт као најбоље решење, како Турци не би кренули на њих. Милошев лик одликује се дволечношћу и манипулативношћу. Из перспективе ликова Турака, лик Милоша је презентован као диктатор, који нема милости према свом народу. Они су запрепашћени начином на који Милош руководи народом, док га народ беспоговорно прати. Примећују да су њихови турски владари блажи према Србима него што је лик владара Милоша Обреновића. Са друге стране, лик Милоша Обреновића представљен је као изврсан дипломата који успева да издејствује многа добра за свој народ. Иако ликови у роману износе став да све чини зарад својих егоистичних побуда, преговарачка вештина му се не може порећи. Лик Милоша Обреновића приказан је из разних перспектива, те њиховим анализама добијамо потпунији увид у лик владара у роману Пере Тодоровића, у једном преломном тренутку значајним за историју српског народа.

Литература

- Велмар-Јанковић 1983: Светлана Велмар-Јанковић, *Писац противречности и коби*, Београд: Просвета.
- Ле Бон 1921: Гистав Ле Бон, *Психологија масе*, Књижара С. Б. Цвијановића.
- Љубинковић 1999: Ненад Љубинковић, *Косовска легенда, трагедија српског господара и војда Карађорђа Симе Милутиновића и Смрт Карађорђевог Пере Тодоровића*, Институт за књижевност и уметност, Београд, 271-276.
- Љушић 2004: Радош Љушић, *Устаничка Србија (1804-1815)*, Народна књига, Алфа.
- Матовић 1992-1996: Весна Матовић, *Смрт Карађорђевог Пере Тодоровића између универзалног сазнања и личне пројекције*, Београд, Сарајево.
- Столић, Макуљевић 2006: Ана Столић, Ненад Макуљевић, *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*, Слио.
- Тодоровић 1984: Пера Тодоровић, *Смрт Карађорђевог*, Београд: Просвета.

**THE CHARACTER OF MILOS OBRENOVIC
AFTER THE CRASH OF THE SECOND SERBIAN UPRISING
IN THE DEATH OF KARADORĐE BY PERA TODOROVIĆ**

S u m m a r y

In this paper, we will analyze the character of Milos Obrenovic, which is seen from the perspective of the people, both Serbian and Turkish. The Second Serbian Uprising represents a turning point in the history of Serbian statehood. The collapse of the Second Serbian Uprising brings changes in the ruling structure and politics. We will observe how the changes took place, i.e. turning points reflected the historical circumstances of the Serbian people. One of the subjects of the analysis will be the psychological aspect of Milos Obrenovic's personality in the light of the turning point. We will have an insight into how, under the influence and pressure of great powers, the Serbian leaders made decisions, which reflected on the further destiny of the nation. On the one hand, Karađorđe was under the influence of Russia, while on the other hand, Miloš was under the pressure of the Turkish occupation. The goal of this research was to show how the turning point was reflected in all aspects of life. We will see that the end of the Second Serbian Uprising is a turning point in all aspects of life, both for the people and its leaders. With that comes a change in power that played a key role in determining the further course of history. We looked at the Serbian people, who saw traitors in both rulers, not understanding the moment of crisis and the burden that leaders have to bear by making decisions in difficult times and the risks they have to accept.

Key words: Milos Obrenović, Karađorđe, *The Death of Karađorđe*, Pera Todorović, ruler